

Betreft : Verslag simulatiedag opstelling
stembureau 1,5m normen

Datum : 2 juni 2020

1 Aanwezigen

Gemeente Rotterdam

Gemeente Utrecht

Gemeente Den Haag

Gemeente Amsterdam

2 Doel

Hoe kan je normaal stemmen zoals we gewend zijn met RIVM richtlijnen en maatregelen door:

- Inzicht te krijgen in aantal benodigde vierkante meters van een stembureau ingericht op 1,5m afstand tussen stembureauleden en kiezers;
- Verschillende stembureau opstellingen uit te testen op toegankelijkheid, veiligheid en RIVM maatregelen;
- Inzicht te krijgen in de telmethode en het nodige vloeroppervlak voor het telproces;
- Het aantal bewegingen in het stembureau zoveel mogelijk te beperken.

Dit verslag omvat een lijst van diverse scenario's en maatregelen die tijdens de simulatiedag besproken zijn. Alle gemeenten hebben naar eigen inzicht deelgenomen en gekeken naar de mogelijkheden en beperkingen binnen hun gemeente en stemlocaties. Elke gemeente zal uiteindelijk zelf de afweging maken welke maatregelen nodig zijn dan wel ingezet gaan worden. Naar aanleiding van de simulatiedag zijn er dan ook geen overkoepelende besluiten genomen.

3 Stembureau opstellingen

Opstelling 1

Normaal stembureau zonder corona maatregelen

Afmeting stembureau $8 \times 7 = 56 \text{ m}^2$

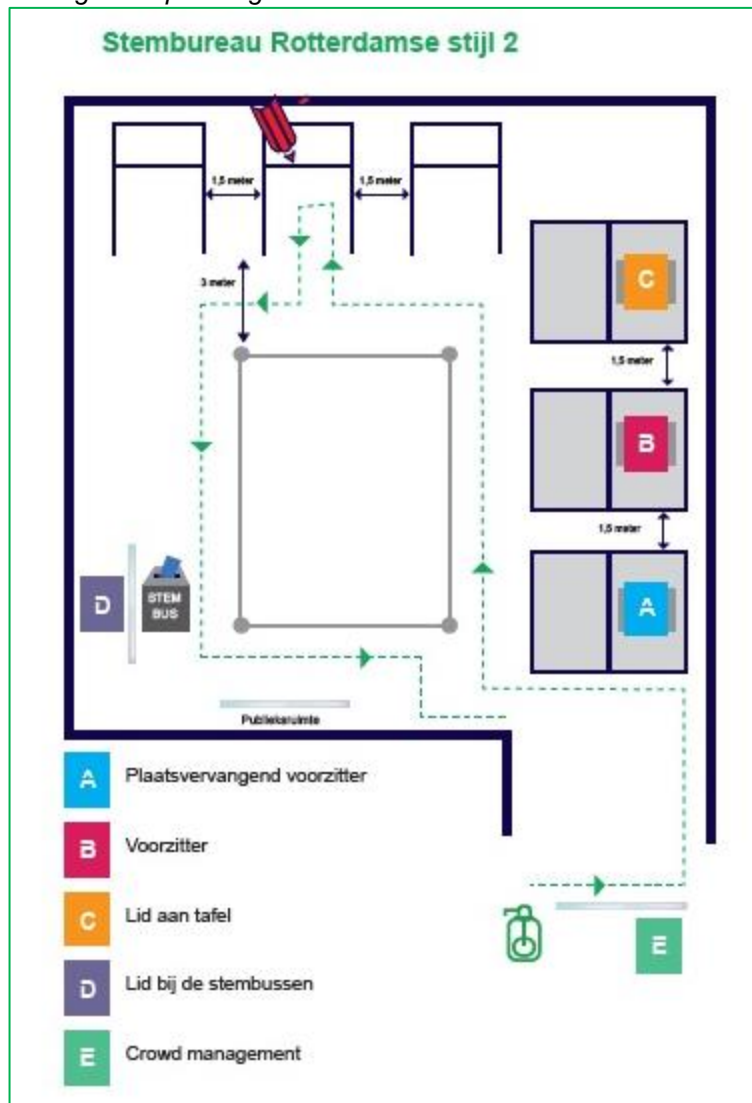
Opstelling 2

Stembureau conform 1,5m richtlijnen, zonder hulpmiddelen

Afmeting stembureau 10 x 10 = 100 m²

Plattegrond opstelling 2

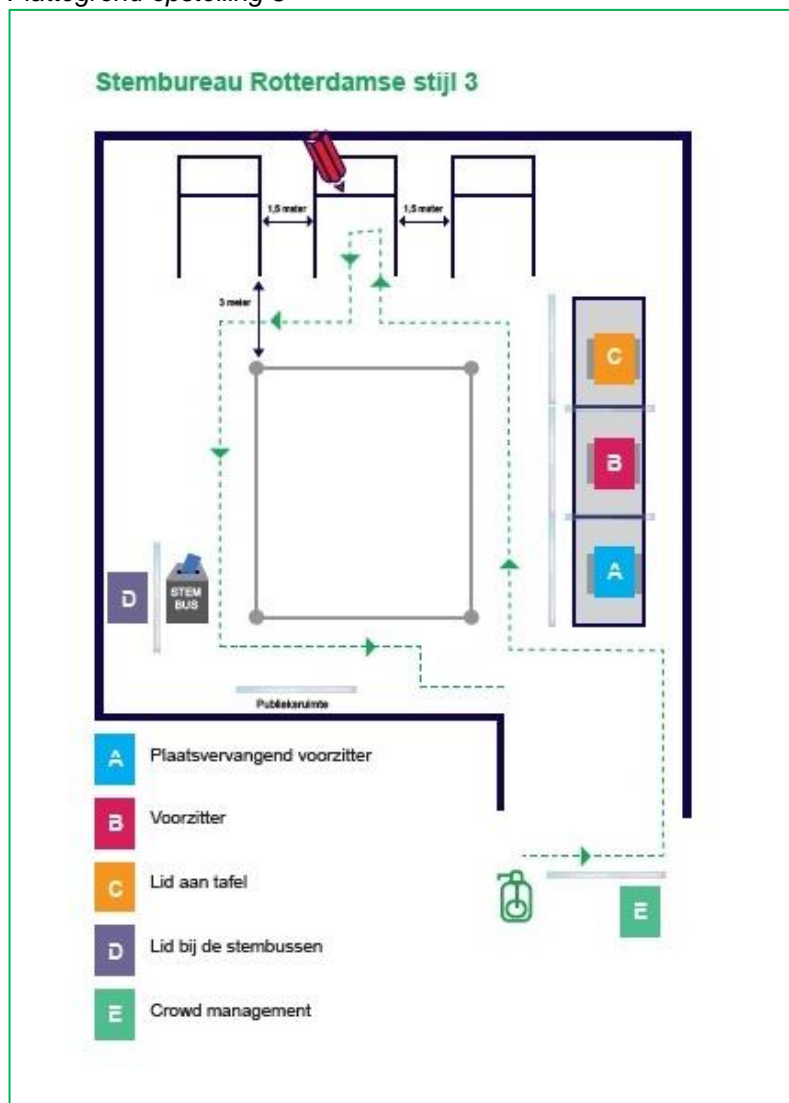
Opstelling 3

Stembureau zonder 1,5m richtlijnen, met hulpmiddelen

Afmeting stembureau 10 x 8 = 80 m²

Plattegrond opstelling 3

3.1 Opstelling 1 – normaal stembureau

Het stembureau voor COVID-19 voldoet op onderstaande punten niet aan de RIVM maatregelen:

- Afstand tussen stembureauleden onderling en tussen stembureauleden en kiezers;
- Afstand tussen kiezers en daarmee ook de afstand tussen stemhokjes;
- Geen aangegeven looproute in het stembureau met als gevolg kruisende lijnen tussen de kiezers;
- Hygiëne maatregelen: blad, potlood, desinfectiemiddelen etc.

3.2 Opstelling 2 - stembureau conform 1,5m richtlijnen, zonder hulpmiddelen

Een stembureau volledig ingericht op 1,5m afstand

Randvoorwaarden om de 1,5m afstand maatregel te kunnen borgen:

- éénrichtingsverkeer looproute in het stembureau;
- inzet van extra stembureauleden of van andere mensen voor crowdcontrol, lid bij stembus en voor het schoonmaken;
- herverdeling taken tussen stembureauleden met als extra taken:
  - toezicht op kiezers in de wachtrij en in het stembureau;
  - schoonmaken van stem(bureau) materialen;
  - toezicht op de stembus;
- Twee rijen tafels voor afstand tussen stembureauleden (zie voorbeeld plattegrond pag2) en tot de kiezers;
- Minimale afmeting stemlokaal 10 x 10m ivm de wenselijke opstelling die zoveel mogelijk past bij hoe de wet het voorschrijft.

Aandachtspunt: ten aanzien van het rode potlood moet een keuze gemaakt worden om deze door de kiezer zelf mee te laten nemen en/of laten uitreiken door een stembureau lid waarna deze schoongemaakt moet worden voor hergebruik.

Noodzakelijke aanpassingen:

- Regelgeving
  - In de kieswet is vastgelegd dat een stembus bij de tafel van de stembureauleden staat. Om de looproute met éénrichtingsverkeer in het stembureau in te kunnen richten is het noodzakelijk dat de stembus op een andere plek in het stembureau mag staan mits onder toezicht van een stembureau lid;
  - Door de verschuiving van de stembus in het stembureau, moet het lid bij de stembus weten hoeveel stembiljetten er zijn uitgereikt bij volmachten. Het lid aan tafel geeft de kiezer naast de stembiljetten een kaart met daarop het totaal aantal uitgereikte stembiljetten. Deze moet na het stemmen worden ingeleverd bij het lid bij de stembus (en worden ontsmet bij hergebruik);
  - Eventuele aanpassing over zelf meebrengen pen, kleur potlood/pen etc.

Aandachtspunt: Hoe om te gaan met volmachten en controle ID-bewijs op telefoons door stembureaulid. Dit is niet leesbaar op 1,5m afstand.

Vraagt om extra hygiëne. Met de verwachting dat er veel volmachten gaan komen is dit een groter risico als het gaat om besmetting. Willen mensen hun telefoon wel afgeven?

- Bemensing
  - Extra bemensing zijn noodzakelijk voor crowdcontrol en toezicht;
  - Zichtbaar maken van bemensing/stembureauliden in het stemlokaal en stembureau door bijvoorbeeld hesjes.
- Locaties
  - Een locatie met één ingang en één uitgang is het meest wenselijk (gymzalen en scholen lenen zich hier het beste voor);
  - Extra tafels om 1,5 meter tussen leden en kiezers te waarborgen;
  - Looplijnen:
    - Vloermarkering 1,5m afstand;
    - Lijn 1,5m afstand tussen stembureaulid en stembus;
  - Afzetpaaltjes om looproute te markeren;
  - Extra bewegwijzering- en instructie borden (ingang, uitgang, houd 1,5 meter afstand);
  - Placemat/dienblad op de stemtafel voor aanreiken documenten (stempas, ID-bewijs, stembiljet) om handcontact te vermijden.
- Logistiek
  - Meerdere maten handschoenen voor stembureauliden;
  - Desinfectiemiddelen bij in/uitgang stembureau en/of in stemhokje (keuze aan kiezer overlaten);
  - Elke kiezer rood potlood overhandigen en door stembureauliden laten reinigen, kleine mini potloodjes verstrekken, kiezer zelf schrijfgerei mee te laten nemen:
    - Verzamelbak naast stembus voor inzamelen potloden;
    - Reinigen van potloden als taak bij stembureaulid beleggen (bij voorkeur lid ingang stembureau);

Vanwege de kosten is dit niet de meest voor de hand liggende keuze, maar het is wel een mogelijkheid.
- Communicatie
  - Duidelijke uitleg over genomen maatregelen in de informatievoorziening richting kiezers;
  - Aanpassing bestaande instructies over het gedrag in het stemlokaal (met pictogrammen);

3.3 Opstelling 3 - stembureau zonder 1,5m richtlijnen, met hulpmiddelen

Een stemlocatie die niet groot genoeg is om een stembureau conform de 1,5m richtlijnen in te kunnen richten. Deze stembureaus moeten worden voorzien van aanvullende beschermings- en hygiëne maatregelen volgens de RIVM-richtlijnen om de veiligheid van de stembureauleden en kiezers te kunnen borgen. Grotere tafels zijn hier niet nodig. Stembureauleden zitten met scheidingswanden op reguliere afstand naast elkaar. Bij de stembus is een scheidingswand nodig om het stembureau lid achter te plaatsen.

Noodzakelijke aanpassingen *aanvullend op opstelling 2*:

- Logistiek
  - Diverse scheidingswanden tussen tafel stembureauleden en kiezers, tussen stembureauleden onderling, tussen gastvrouw en kiezers en tussen lid bij stembus en de stembus/kiezers;
  - Prullenbak is nodig voor afval na desinfectie (plaatsen na stembus).
- Communicatie
  - Duidelijke uitleg over genomen maatregelen in de informatievoorziening richting kiezers;
  - Aanpassing bestaande instructies over het gedrag in het stemlokaal (met pictogrammen).

4 Algemene maatregelen en scenario's

- Regelgeving
  - Piekbelasting voorkomen:
    - Kiezers oproepen voor één specifiek stembureau op de stempas, maar mogelijkheid behouden voor stembureau naar keuze. Voordelen minder bewegingen in de stad, "flatten the curve" van aantal kiezers op stembureau;
    - Kiezers oproepen om tijden aangewezen bloktijden te komen;
    - Op afspraak stemmen etc;
    - Stembureaus open op meerdere dagen (early voting);
    - Briefstemmen.
  - Maximum aantal kiezers in het stembureau toelaten;
  - In de kieswet is vastgelegd dat een stembus bij de tafel van de stembureauleden staat. Om de looproute met éénrichtingsverkeer in het stembureau in te kunnen richten is het noodzakelijk dat de stembus op een andere plek in het stembureau mag staan mits onder toezicht van een stembureau lid;
  - Hulp bij het stemmen art. J28. Wat te doen als de kiezer zich in het hokje wil laten bijstaan door een stembureau lid? Verplicht gebruik mondkap voor kiezer en stembureau lid?;
  - Stimuleren van volmachtstemmen om het aantal personen dat een stembureau bezoekt te verlagen. Ook zou dit de doorlooptijd bevorderen: 1 kiezer met 2 volmachten is naar verwachting sneller klaar dan 3 kiezers afzonderlijk. Dit is niet getest;

- Hoe om te gaan met kiezers die griepverschijnselen hebben of kiezers die mondkapjes niet af willen doen voor legitimatie controle;
- Loslaten kleur rood voor geldige stem.
- Bemensing
  - Extra stembureauleden. Hier ligt de grootste uitdaging en heeft het grootste afbreukrisico, want het werven van stembureauleden is bij elke verkiezing een uitdaging. Vanwege de coronacrisis worden veel minder aanmeldingen en veel meer tussentijdse afmeldingen verwacht. Stembureauleden die tot de risicogroep behoren vallen waarschijnlijk af.
- Locaties:
  - Loop route in stemlokaal / locatie;
  - Stemhokjes voorzien van nummer of letter om kiezers toe te wijzen aan een leeg stemhokje;
  - Kiezers aan stemhokjes toewijzen.
- Logistiek
  - Veel locaties zoals stations, porto cabins, verzorgingshuizen en fun locaties zullen afvallen, omdat de afstand tussen kiezers niet gegarandeerd kan worden, ook locaties die gedurende de verkiezingsdag voor meerdere doeleinden worden gebruikt brengen een extra risico met zich mee qua personenverkeer in de locatie. Mogelijk gevolg: locaties gaan hun toestemming intrekken;
  - Stembus schoonmaken na aanraking stembus van kiezer.
- Communicatie
  - Vanuit BZK een landelijke campagne over de wijzigingen tov hoe het was, hoe het nieuwe stemproces er uitziet en dat het ook iets vraagt van de kiezer;
  - Druktemeter: digitaal zoveel mogelijk real time (Google traffic, opkomstcijfers uit StembureauApp);
  - Informatievoorziening aan kiezers (bijsluiter stempas, kandidatenlijst, website etc);
    - uitleggen genomen RIVM maatregelen
    - kiezers mogelijkheid bieden om zelf rood schrijvend schrijfmateriaal mee te laten nemen of na wijziging regelgeving BZK geen kleurvoorschrift. Hier ligt ook een belangrijke communicatietaak vanuit BZK.

5 Metingen

De doorstroming van een kiezer in het stembureau is diverse malen gemeten vanaf binnenkomst in stembureau tot en met het verlaten van het stembureau. Het opzoeken van een kandidaat op het stembiljet is buiten beschouwing gelaten, omdat deze tijd variabel en sterk afhankelijk is van de voorbereiding van de kiezer. Onderstaande metingen zijn gemiddelden van diverse metingen.

Zonder maatregelen

- Standaard proces van het uitbrengen van een stem
1:10 minuut

Met maatregelen

- Stembureaulid maakt na elke kiezer de stemmaterialen (blad stemhok, potlood) schoon
1:30 Minuut, dit scenario is een no go omdat er geen toezicht op de stembus is tijdens het schoonmaken door het lid bij de stembus.
- Kiezer maakt zelf stemhokje schoon
1:30 Minuut
- Kiezer stemt met eigen potlood, maakt niet schoon
1:25

Conclusie het uitbrengen van een stem is in de nieuwe situatie gemiddeld 20 seconden langzamer dan voorheen.

6 Telproces

Vanwege de beperkte ruimte in het stembureau, het aantal bewegingen van stembureauleden zoveel mogelijk te beperken en 1,5m afstand tussen de leden te hanteren is onderstaande werkwijze een mogelijkheid:

Is getest volgen het Amsterdams model, in dit model sorteert je in drie fases.

- Fase1: iedere teller neemt een stapel stembiljetten en vouwt dit uit. Verdeelt de stembiljetten bij het uitvouwen direct in groepen Bijvoorbeeld: groep 1: lijst 1 t/m 4, groep 2: lijst 5 t/m 12 etc);
- Fase 2: Voegt de stapels van alle tellers per groep bij elkaar;
- Fase 3: Stembiljetten uitsorteren per partij (1 of 2 tellers per groep lijstnummers; Hierdoor is 1,5m gewaarborgd en worden weinig meters gemaakt)
- Voor dit scenario is een stemlokaal met afmeting van ca 8 x10 in totaal 80m² noodzakelijk, maar dit is schaalbaar. Ook zou men bij het tellen kunnen uitwijken naar andere locaties.

Het Rotterdamse en Utrechtse telproces waarin de lijstnummers in een rondje neergelegd worden en de stembureauleden de stembiljetten bij de bijbehorende lijstnummers in een vast rondje neer leggen, is niet gesimuleerd.

In een later stadium moet nader onderzocht worden wat de beste telmethode is rekening houdend met zo min mogelijk bewegingen, 1,5m richtlijnen, doorlooptijd en realistische formaten stembiljetten.

Aandachtspunt logistiek:

- Telbordjes met lijstnummers van stembiljet formaat, zodat afstand gelijk duidelijk is.

7 Conclusie

- Aanpassing regelgeving conform bovenstaande punten.
- Hogere vergoeding noodzakelijk voor gemeenten voor COVID-19 maatregelen door te kunnen voeren (extra stembureauleden, bewegwijzering, bescherming- en hygiëne middelen) of BZK moet dit landelijk inkopen voor alle gemeenten.
- Social distancing inrichten: per definitie kostenverhogend voor gemeenten.
- Elk te kiezen scenario heeft impact op toegankelijkheid, bescherming stembureauleden en/of kiezers.
- Stembureau 100% coronaproof inrichten is niet haalbaar.
- Opstelling 3 stembureau zonder 1,5m afstand, met hulpmiddelen wordt door kiezers ervaren als afstandelijk en weinig charme, maar biedt voor stembureauleden de beste bescherming en gevoel van veiligheid en brengt gelijk extra kosten met zich mee.
- In de praktijk zal afhankelijk van de stemlocatie veelal een combinatie van opstelling 2 (met 1,5m richtlijnen, zonder hulpmiddelen) en opstelling 3 (zonder 1,5m afstand, met hulpmiddelen) gebruikt worden. Dit betekent maatwerk. De verwachting is dat veel veel stemlocaties zullen afvallen uitgaande van een 80 m2 ruimte.

Indien BZK beslist om verkiezingen met RIVM richtlijnen uit te gaan voeren heeft dit impact op het voorhanden zijn van de materialen. Als alle gemeenten tegelijk bepaalde materialen aan moeten schaffen is dit wellicht problematisch dan wel niet haalbaar in verband met grootte schaal op 1 moment.